

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

БАЛЮК Ірина Анатоліївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 10 (співавтор — НАМЯСЕНКО Ольга Кузьмівна);

БОРЕЦЬ Лариса Василівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 6 (співавтор — ОСТАПОВИЧ В'ячеслав Миколайович);

ГАЛАХМЕТОВ Ігор Абзалович — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділи 8.3, 8.4);

ДЗЯХАР Галина Іванівна — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 5 (співавтор — ЧИХІРЬОВ Володимир Леонідович); Розділ 7 (співавтор — ШАТАЛОВА Лариса Миколаївна);

ДЯДЮК Анастасія Леонідівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.2);

ЗАМРИГА Артур Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділи 2.3, 2.4, 2.6); Розділ 8 (підрозділ 8.6);

ЗУБАЧОВА Ірина Сергіївна — асистент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 9 (співавтор — САГАЙДАК Юлія Вікторівна);

ІЛЬНИЦЬКА Надіра Фатехівна — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділи 2.2, 2.5);

КИКОТЬ Павло Валерійович — кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.1);

КУЛАГА Еліна Вікторівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 8 (підрозділ 8.5);

ЛІТОШЕНКО Олена Святославівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 2 (підрозділ 2.1); Розділ 3 (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); Розділ 4;

МОРОЗОВА Вероніка Олексіївна — асистент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 3 (підрозділи 3.4, 3.5);

НАМЯСЕНКО Ольга Кузьмівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 10 (співавтор — БАЛЮК Ірина Анатоліївна);

ОСТАПОВИЧ В'ячеслав Миколайович — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», адвокат — Розділ 6 (співавтор — БОРЕЦЬ Лариса Василівна);

САГАЙДАК Юлія Вікторівна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та муніципального права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 9 (співавтор — ЗУБАЧОВА Ірина Сергіївна);

ЧЕРНЕГА Віталій Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 1;

ЧИХІРЬОВ Володимир Леонідович — старший викладач кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 5 (співавтор — ДЗЯХАР Галина Іванівна);

ШАТАЛОВА Лариса Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» — Розділ 7 (співавтор — ДЗЯХАР Галина Іванівна).

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	10
1.1. Поняття, види та правові принципи (засади) господарської діяльності	10
1.2. Поняття та види господарських правовідносин. Правовідносини, що не входять до предмета господарсько-правового регулювання	13
1.3. Загальна характеристика джерел правового регулювання господарської діяльності	16
1.4. Основні засоби державного регулювання господарської діяльності	19
Розділ 2. СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ	30
2.1. Поняття та види суб'єктів господарювання	31
2.2. Порядок створення та припинення суб'єктів господарювання	32
2.2.1. Створення та державна реєстрація суб'єктів господарювання	32
2.2.2. Припинення суб'єктів господарювання	38
2.3. Правове становище підприємств	44
2.3.1. Поняття, ознаки та види підприємств	44
2.3.2. Правове становище підприємств державної власності	48
2.3.3. Правове становище комунальних підприємств	52
2.3.4. Правове становище та види підприємств колективної власності	53
2.3.5. Правовий статус приватних та інших підприємств	55
2.4. Правовий статус господарських товариств	56
2.5. Господарські об'єднання	65
2.6. Фізична особа як суб'єкт господарювання	70
Розділ 3. МАЙНОВА ОСНОВА ГОСПОДАРЮВАННЯ	80
3.1. Поняття та склад майна суб'єктів господарювання	81
3.2. Право власності — основне речове право у сфері господарювання	85
3.3. Інші речові права суб'єктів господарювання	90
3.4. Використання суб'єктами господарювання прав інтелектуальної власності	95
3.5. Цінні папери та корпоративні права в господарській діяльності	100
Розділ 4. ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	108
4.1. Поняття та види господарських зобов'язань	108
4.2. Підстави виникнення господарських зобов'язань	113
4.3. Загальні засади виконання господарських зобов'язань	115
4.4. Підстави припинення господарських зобов'язань	121
Розділ 5. ДОГОВОРИ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ	132
5.1. Поняття та види господарських договорів	132
5.2. Порядок укладання, зміни та розірвання господарського договору	136
5.3. Окремі види господарських договорів	142

2.5. Господарські об'єднання

З метою успішної діяльності в умовах ринкової конкуренції підприємства мають право об'єднуватись у групи підприємств за галузевою, територіальною чи іншою ознакою, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України.

Господарське об'єднання — це об'єднання двох і більше підприємств, інших господарських організацій незалежно від їх виду, які об'єдналися з метою координації виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних і соціальних завдань (ст.ст. 118, 119 ГК України).

Крім власне підприємств, об'єднуватись у групи з метою спільної діяльності можуть також й інші суб'єкти господарювання — виробничі кооперативи, фермерські господарства, банки, страхові компанії, кредитні спілки тощо.¹ Цю можливість передбачено ч. 6 ст. 119 ГК України та іншими актами чинного законодавства.

Залежно від підстав створення можна виокремити:

✓ добровільні господарські об'єднання — створюються за ініціативою підприємств, інших господарських організацій, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками;

✓ господарські об'єднання, що створюються в розпорядчому порядку — державні та комунальні господарські об'єднання, що створюються у визначених законом випадках за рішенням Кабінету Міністрів України, рішенням міністерств, інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання, або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування. Державні (комунальні) господарські об'єднання діють на основі рішення про їх утворення та статуту, який затверджується органом, що ухвалив рішення про утворення об'єднання.

Господарські об'єднання можуть утворюватися на певний визначений строк (тимчасові об'єднання) або на невизначений строк.

Господарське об'єднання є юридичною особою, а отже, його державна реєстрація здійснюється відповідно до ст. 58 ГК України та положень Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. Рішення про утворення господарського об'єднання (установчий договір) і статут об'єднання погоджуються з Антимонопольним комітетом України в порядку, установленому законодавством.

До господарського об'єднання можуть входити господарські організації, утворені за законодавством інших держав, а підприємства, інші господарські організації України можуть входити в господарські об'єднання, утворені на території інших держав.

¹ Щербина В. С. Актуальні проблеми господарського права: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 134.

Добровільним господарським об'єднанням властиві такі риси:

- це утворення корпоративного типу;
- належать до організацій, що здійснюють управління діяльністю їх учасників і є вторинними структурами;
- вимога до учасників господарських об'єднань — наявність статусу юридичної особи;
- основна мета — координація діяльності учасників та об'єднання для вирішення спільних завдань соціального та економічного характеру;
- отримання прибутку не є основною метою діяльності об'єднання;
- державна реєстрація в порядку, загальному для всіх юридичних осіб;
- необхідність отримання згоди Антимонопольного комітету України на створення господарського об'єднання (відповідно до вимог Закону України «Про захист економічної конкуренції»);
- добровільність виходу учасників з господарського об'єднання.¹

Серед особливостей державних і комунальних господарських об'єднань, що створюються *в розпорядчому порядку*, можна назвати такі:

- рішення про створення приймаються не самими господарськими організаціями-учасницями, а компетентними органами держави чи місцевого самоврядування, уповноваженими управляти майном таких організацій. Зокрема, рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію державних господарських об'єднань ухвалюють Кабінет Міністрів України, профільні міністерства, інші центральні органи виконавчої влади (ст.ст. 5, 6 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»);
- діють на підставі статуту, в якому мета й предмет діяльності також визначаються відповідними компетентними органами, а не учасниками об'єднання;
- діють на основі державного (комунального) майна, закріпленого за ними на праві господарського відання чи оперативного управління;
- обмежене право виходу з об'єднання, не допускається одночасний вступ до інших об'єднань.

Відповідно до положень ст. 120 ГК України виокремлюють такі організаційно-правові форми господарських об'єднань:

- 1) асоціації;
- 2) корпорації;
- 3) консорціуми;
- 4) концерни;
- 5) інші об'єднання господарських організацій, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо).

Асоціація — *договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, інших господарських організацій, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації та кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових і матеріальних*

¹ Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій (загальна частина). К.: Ліра-К, 2017. С. 149.

ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатись у господарську діяльність юридичних осіб — учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути вповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів господарських організацій, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум — тимчасове статутне об'єднання господарських організацій для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного й виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, зокрема правом представляти їхні інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Таким чином, усі господарські об'єднання поділяються на *договірні* (асоціації, корпорації) та *статутні* (концерни, консорціуми, державні (комунальні) господарські об'єднання).

Державні й комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

Слід зазначити, що господарські організації — учасники господарського об'єднання зберігають статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання.

Господарська організація — учасник господарського об'єднання має право: (1) добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання; (2) бути членом інших об'єднань, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше; (3) одержувати від господарського об'єднання в установленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами господарської організації; (4) отримувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту. Господарська організація може мати також інші права, передбачені засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання відповідно до законодавства (ст. 121 ГК України).

Що ж стосується господарської організації, яка входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, ще раз звертаємо увагу на те, що вона не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення.

Господарські об'єднання мають вищі органи управління (загальні збори учасників) та утворюють виконавчі органи, передбачені статутом господарського об'єднання. *Вищий орган* господарського об'єднання: затверджує статут господарського об'єднання та вносить зміни до нього; вирішує питання про прийняття в господарське об'єднання нових учасників і виключення учасників з його складу; утворює виконавчий орган господарського об'єднання відповідно до його статуту чи договору; вирішує фінансові та інші питання відповідно до установчих документів господарського об'єднання. *Виконавчий орган* господарського об'єднання (колегіальний чи одноособовий) вирішує питання поточної діяльності, які відповідно до статуту або договору віднесені до його компетенції.

Управління державним (комунальним) господарським об'єднанням здійснюють правління об'єднання та генеральний директор об'єднання, який призначається на посаду та звільняється з неї органом, що ухвалив рішення про утворення об'єднання. Склад правління визначається статутом об'єднання. Порядок управління державним (комунальним) господарським об'єднанням визначається його статутом відповідно до закону.

Здійснення управління поточною діяльністю об'єднання підприємств може бути доручено адміністрації однієї з господарських організацій (головній господарській організації об'єднання) на умовах, передбачених установчими документами відповідного об'єднання (ст. 122 ГК України).

Учасники господарського об'єднання можуть вносити на умовах і в порядку, передбачених його установчими документами, *майнові внески* (вступні, членські, цільові тощо). Майно передається об'єднанню його учасниками в господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору чи рішення про утворення об'єднання. Вартість майна об'єднання відображається в його балансі.

Господарське об'єднання має право утворювати за рішенням його вищого органу управління унітарні підприємства, філії, представництва, а також бути учасником (засновником) господарських товариств.

Принципово важливим є положення, що об'єднання підприємств не відповідає за зобов'язаннями його учасників, а підприємства-учасники не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено установчим договором або статутом об'єднання (ст. 123 ГК України).

Господарські організації — учасники добровільного об'єднання можуть вільно вийти з його складу зі збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання. Натомість вихід підприємства зі складу державного (комунального) господарського об'єднання здійснюється за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Припинення об'єднання підприємств відбувається в результаті його реорганізації в інше об'єднання або ліквідації. Реорганізація та ліквідація господарського об'єднання здійснюються за рішенням господарських організацій-учасників, а реорганізація державного (комунального) господарського об'єднання — за рішенням органу, що ухвалив рішення про утворення об'єднання. Ліквідація об'єднання здійснюється в порядку, установленому ГК і чинним законодавством щодо ліквідації господарської організації — юридичної особи. Майно, що залишилося після ліквідації об'єднання, розподіляється між учасниками згідно зі статутом господарського об'єднання чи договором.

Від господарських об'єднань, учасники яких є рівними за статусом, слід відрізнити асоційовані господарські організації — групи господарських організацій (підприємств), які пов'язані між собою відносинами залежності й не мають статусу юридичної особи. До таких груп, зокрема, належать холдинги (складаються з холдингової компанії та її корпоративних підприємств).

Стаття 126 ГК України визначає **асоційовані підприємства (господарські організації)** як групу суб'єктів господарювання — юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні.

Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою та вирішальною. *Проста залежність* між асоційованими підприємствами виникає в разі, якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні ухвалюватися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів. *Вирішальна залежність* між асоційованими підприємствами виникає в разі, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України.

Про наявність простої та вирішальної залежності має бути зазначено у відомостях державної реєстрації залежного (дочірнього) підприємства та опубліковано відповідно до закону.

Холдинг або холдингова група — це господарське об'єднання без статусу юридичної особи, до складу якого входять *холдингова компанія*¹ та її корпоративні підприємства,² пов'язані з холдинговою компанією відносинами контролю-підпорядкування.³

Якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним і визнається банкрутом, то холдингова

¹ *Холдингова компанія* — це публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності).

² *Корпоративне підприємство* — господарське товариство, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія.

³ Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій (загальна частина). К.: Ліра-К, 2017. С. 150.

компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

Загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, зокрема Державної керуючої холдингової компанії, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації регулюються Законом України «Про холдингові компанії в Україні» та іншими нормативно-правовими актами.

Окрім розглянутих вище, чинним законодавством можуть визначатися й інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо).

2.6. Фізична особа як суб'єкт господарювання

Правовому становищу фізичної особи-підприємця присвячено ст.ст. 50–54 ЦК України та ст. 128 ГК України. Так, відповідно до ст. 50 ЦК України право на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю, тобто по досягненні нею 18-річного віку. В окремих, прямо передбачених законом, випадках фізична особа може здійснювати підприємницьку діяльність по досягненні нею 16-річного віку.

Згідно зі ст. 128 ГК України *громадянин визнається суб'єктом господарювання в разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до чинного законодавства України (Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»).*

Громадянин може здійснювати свою підприємницьку діяльність:

□ безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється. Причому фізична особа як засновник створеного ним унітарного приватного підприємства не вважається суб'єктом підприємництва, але відповідно до ст. 2 ГК України є учасником відносин у сфері господарювання;

□ із залученням або без залучення найманої праці (громадянин може здійснювати управління заснованим ним приватним підприємством як безпосередньо, так і через керівника, який наймається за трудовим договором; так само він може залучати найману працю інших осіб — працівників приватного підприємства);

□ самостійно або спільно з іншими особами. У разі здійснення підприємницької діяльності спільно з іншими громадянами або юридичними особами громадянин має права та обов'язки відповідно: а) засновника та/або учасника господарського товариства; б) члена кооперативу тощо; в) або права та обов'язки, визначені укладеним за його участі договором про спільну діяльність без створення юридичної особи.

За загальним правилом до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються ті ж самі нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із сутності відносин.